

БАЛКАНСКИ ПАКТ 1953/1954, зборник докумената,
Војноисторијски институт, Београд 2005

Крајем 2005. је, у издању Војноисторијског института из Београда, изашао зборник докумената „Балкански пакт 1953/1954“. Овај корпус историјске грађе о једном од најинтересантнијих југословенских војно-дипломатских пројеката педесетих година XX вијека, убрзо је стекао углед за примјер како једна озбиљна научна институција прилази неком стручном проблему. Избором теме, која спада у домен све атрактивније и историографски посјећеније области хладног рата, селекцијом и количином објављених докумената и инструктивношћу увода, ова публикација би већ на том нивоу својим ауторима завриједила свако стручно признање и похвалу. Међутим, колеге из Војноисторијског института су објављивање овог зборника ставиле у контекст низа научних активности које су, заједно, омогућиле вишеслојну евалуацију проблематике Балканског пакта и довеле до једног вишег историографског резултата. Наиме, објављивање зборника је пратила и организација међународног научног скупа под истим насловом, гдје су историчари балканских земаља, са својим колегама из НАТО и Русије, презентирали резултате својих истраживања везаних за ову тему. Тим двојним приступом, оличеним у спајању

документационе и синтетичке историографске компоненте, постигнута је максимална афирмација научних сазнања из ове области, јер је кроз концентрисаност и фокусираност на један препознатљив феномен добијена, у домаћој историографији толико често недостајућа, јасноћа и конкретност. Понудивши научној јавности садржај докумената из српских архива и надградивши га пресеком досадашњег знања о реченој проблематици, ауторима није само пошло за руком да направе озбиљан стручни, већ и значајан методолошки искорак у смислу координације истраживачких, организационих и издавачких активности на једној атрактивној историографској теми.

Проблематика истраживања Балканског пакта до сада је увијек остајала по страни од главних праваца проучавања мјеста Југославије у хладном рату. Историчари попут Д.Бекића, Д.Богетића и Б.Димитријевића, који су у својим радовима у мањој или већој мјери дотицали ово питање, чинили су то у склопу приказивања ширих историјских процеса, тако да је изостајао неки дубљи истраживачки захват и, самим тим, јаснији и конкретнији научни резултат. Балкански пакт је, у зависности од приступа истражи-

вача, третиран у дијапазону од облика неформалног прикључења НАТО, до својеврсног институционалног „кишобрана“ отвореног управо да би се избјегао притисак даљег приближавања западној војној алијанси. Гдје год у том опсегу лежала историјска истина, остаје чињеница да се до ње може доћи искључиво кроз консултацију релевантних докумената, а управо је њихов недостатак и недоступност и допринијело сасвим непотребној мистификацији проблематике речене области. Иако је до последњих година само мали број аутора уопште и улазио у проучавање овог периода, ипак то није оправдање за изостанак студија проблемски фокусираних на круцијалне војне, политичке и друштвено-економске пројекте који су управо обиљежили поменуту епоху. Када се говори о југословенској војно-дипломатској активности током педесетих година, то се онда у првом реду односи на проблематику западне војне помоћи, Балканског пакта и тршћанско питање, и без удубљивања у њихову унутрашњу и специфичну причу није могуће са сигурношћу осликати нити направити слику ширих процеса чији су они нераздвојан дио. Комбиновањем издавања зборника грађе и зборника радова са научног скупа на исту тему, Војноисторијски институт је на најбољи могући начин приступио научној демистификацији једног од поменута три питања. Надамо се да нећемо дуго чекати да се и на остала два, бар на приближно сличан начин, покуша дати један утемељен и конкретан историографски одговор.

Сама публикација се састоји из двије цјелине, исцрпног и веома инстрективног увода који на нивоу студије (150 страница) даје преглед формирања, трајања и гашења Бал-

канског пакта, док остатак (757 страница) чине изабрана документа из Архива Војноисторијског института, Дипломатског архива МИП Србије и Архива Ј.Б.Тита. Увод је подијељен у двадесет подпоглавља, већином писаних на основу до сада недоступних извора војне и дипломатске провенијенције, уз стално упоређивање њихових навода са познатим историографским резултатима у овој области. На тај начин су аутори представили не само историјски миље у којем се одиграо један процес чије документарне рецидиве можемо наћи на наредним страницама, већ и добро одмјерен и концизно написан елаборат о томе докле је досадашња историјска наука стигла по овом питању. Богат критички апарат и потпуна хеуристичка утемељеност уводног текста ауторима могу само служити на част, јер кроз сва поглавља провејава нит јасне ријешености да се пружи једна чврста научна конструкција у којој је сваки навод утемељен у документарној грађи, и која је лишена било какве спекулативности. Осим тога, уводни текст као да тјера читаоца да се не задржава само на ономе што је у њему синтетисано, већ да сталним упутницама на одговарајуће документе провоцира на провјеру и даље задубљивање у историјски извор, постајући на неки лијеп и ненаметљив начин не само резултат, већ и афирмација његовог поновног читања. Иако плијене сигурношћу исказа, ове странице остају лишене сваке претенциозности коју носи покушај давања било каквог крајњег суда, остављајући утисак свјесне намјере да читаоцу пружи поуздану и провјерљиву општу информацију, али да се у остатак историографске авантуре, ипак, мора кренути искључиво путем докумената. Та општа ин-

формација, с обзиром на релативну необрађеност саме области, често достиже ниво прворазредног научног резултата, али нити једног тренутка она не постаје циљ за себе и, без обзира на свој аутентични квалитет, задржава сврху приближавања и афирмације слиједећих докумената као примарног и незамјењивог историографског материјала.

Сами документи су дати према годинама свог стварања, с тим да њихов квалитет и заступљеност директно одликавају унутрашњи метаболизам Балканског пакта. За 1952. годину, односно вријеме када се о једној оваквој организацији тек почињало размишљати, дата су свега 4 документа, док већ за наредне године, односно вријеме најживљих активности на формирању и активизацији савеза тај број постаје неупоредиво већи, и износи за 1953. 39 докумената, односно 74 за 1954. годину. Вријеме опадања значаја и важности Балканског пакта илуструје и смањивање броја објављених докумената, којих за 1955. има 19, за 1956. 8, а за период 1958-1960. свега 4. Документи су, према свом садржају, већином забиљешке са разговора, конференција и састанака државних, политичких и војних функционера Југославије, Грчке, Турске и САД, затим телеграма, писма и радни материјали, као и текстови потписаних споразума и њихове предложене варијанте. Осим стандардних оперативних и радних докумената, пажњу привлаче и синтетички материјали о одређеним питањима, који иако стварани у оперативне сврхе, концизношћу, јасноћом и фактографском утемељеношћу текста у великој мјери олакшавају коришћење остале изворне грађе, постајући не само извор за проблематику коју третирају,

већ и свједочанство о перцепцији те проблематике од стране њених учесника.

Дио објављених докумената је већ био доступан историчарима који су своја истраживања вршили у наведеним архивима и као таква су послужили као основа за писање запажених радова о југословенској спољној политици током педесетих, али са изузетком текстова Анкарског уговора и Бледског споразума, објављених у едицији М.Стојковића *Балкански уговорни односи 1876-1996 III, 1946 – 1996*, до сада није учињен нити један покушај њиховог парцијалног или систематског објављивања. То значи да за највећи број наших историчара они представљају потпуно нов материјал, а квалитет њихове селекције, иако не може замијенити рад у архиву, пружа највише што се од једне збирке докумената може очекивати. С обзиром на пословичну затвореност и недоступност архивских институција које чувају грађу, појављивање овог зборника зато не треба само посматрати са становишта избора објављеног документарног штива, већ и из угла просјечног истраживача који, захваљујући недостатку прецизне законске регулативе, неадекватним условима рада архивских јединица, несређености саме грађе и бирократским лавиринтима којима се треба пробити до докумената, најчешће не добије ни прилику да у архивској читаоници сам прегледа документа из овог корпуса. Зато је овај колективни подухват колега из Војноисторијског института нешто што у најпозитивнијем смислу искаче из досадашње архивско-истраживачке праксе, јер на једном мјесту нуди доступну сублимацију најбољег из обје категорије, било да нам скраћује често узалудан, а увијек спор и

напоран пут ка неким важним документима, било да кроз релевантну селекцију документарног материјала пружа јасан и конкретан увид у суштину изворне основе за проучавање ове тематике.

мр Иван Лаковић